

УДК – 341.215.43: 314 (477)

DOI:10.24144/2078-1431.2018.1(20).106-117

*Анастасія Артёмова,
студентка 4 курсу юридичного факультету
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»*

АКТУАЛЬНІ АСПЕКТИ МІГРАЦІЙНОГО ПРАВА ТА СУЧАСНІ ДЕМОГРАФІЧНІ ПРОБЛЕМИ УКРАЇНИ

У статті висвітлено актуальні аспекти міграційного права та сучасні демографічні проблеми України. Зроблено висновок, що правові аспекти в цілому своєчасно «супроводжують» проблематику демографічних та міграційних процесів, у той час як державні механізми регулювання міграції суттєво відстають і не працюють на упередження існуючих викликів. Особливо гостро це проявляється під час війни на сході України.

Ключові слова: *міграційне право, демографічні проблеми, біженці, тимчасово переміщені особи, дослідження, анексія, війна.*

In this article the aspects of migration law and modern demography problems of Ukraine are highlighted. The conclusion is made, that law aspects as a whole follow the problems of demography and migration processes in time, while governmental mechanisms of migration regulation fall behind substantially and do not work to overtaking of existing challenges. Most sharply it is displayed during the war on the west of Ukraine.

Key words: *migration law, demographic problems, temporarily displaced individuals, research, annexation, war.*

Відомо, що Україна лежить на перехресті різновекторних геополітичних інтересів, у безпосередній зоні багато в чому суперечливого стратегічного трикутника «США – ЄС – Росія». Тому нині можна вести мову про особливо значущу роль нашої держави в геополітичному вимірі сучасності.

Привабливість географічного розташування України як транзитної держави - відома. Після розпаду Радянського Союзу через Україну розпочалась потужна міграційна експансія до країн Західної Європи.

За даними науковця-дослідника доцента Лавера О. Г. лише за 1991- 2010 рр. на кордонах України було виявлено майже 247 тис. нелегальних мігрантів, з 2004 по 2010 рр. за незаконний перетин кордону притягнуто до відповідальності 56 тис. чоловік, а 635 кримінальних справ за перевезення нелегалів передано до суду.

Починаючи з 2014 року, після анексії Криму та військових дій на сході України сотні тисяч українців поповнили ряди біженців та внутрішньо переміщених осіб (ВПО). За даними ООН на червень 2015 р. в Україні було 900 тис. 300 українських біженців, з яких 746 тис. 500 (82,92%) вибули в Росію; 81200 (9%) в Білорусь; 200 (0,02%) в Молдову, а решта біженців знаходились в країнах Євросоюзу: у Польщі 3600 чол., в Угорщині і Румунії по 60 чол. та в Словаччині 20 чол.

За наступні роки кількість українських ВПО зросла, досягнувши 1млн. 783. 900 чоловік [1].

Наведені приклади свідчать про надзвичайну актуальність проблеми біженців у цілому та різновидів міграції зокрема. Створення системи міграційного права започатковано 16 липня 1990 року після прийняття Верховною Радою України Декларації про державний суверенітет.

Практичним втіленням положень цієї Декларації щодо громадянства та імміграції стали закони України «Про правонаступництво України», «Про громадянство України», «Про державний кордон України», «Про прикордонні війська України», «Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту», «Про порядок виїзду з України і в'їзду в Україну громадян України», «Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства», «Про туризм» тощо, які логічно продовжили послідовне здійснення державної політики у сфері правового регулювання міграційних процесів.

Прийняття Верховною Радою 28 червня 1996 року Конституції України стало важливим етапом розвитку суспільних відносин у сфері міграції, оскільки були закладені принципово інші засади державної міграційної політики.

Статті 9,25,26,33,106 Конституції безпосередньо стали частиною міграційного законодавства України. Отже, положення Конституції є базовими для конкретизації правового регулювання різних аспектів міграційних процесів [2].

Конституція України закріпила основні засади міграційної державної політики України з питань міграції людини та громадянина. Її метою є цілеспрямоване впорядкування міграційних потоків, подолання негативних наслідків неорганізованих і неконтрольованих процесів міграції, забезпечення умов для реалізації прав мігрантів, їх інтеграції в політичне, юридичне, соціально - економічне та культурне і національне середовище проживання тощо.

У частині першій статті 92 Конституції України зафіксовано, що лише законами України мають визначатися, зокрема, права та свободи людини і громадянина, гарантії цих прав і свобод, основні обов'язки громадянина (пункт1), громадянство, правосуб'єктність громадян, статус іноземців та осіб без громадянства (пункт 2), права корінних народів і національних меншин (пункт3), засади регулювання міграційних процесів (пункт 10).

Частина друга статті 25 Конституції України передбачає, що громадянин України не може бути видворений за межі України або виданий іншій державі. Перше означає, що лише громадянин України без його згоди не може бути переміщений за державний кордон України, тим більше виданий.

Стаття 33 Конституції України захищає, в тому числі, від примусового переселення, оскільки право на свободу пересування може здійснюватися і в негативній формі, тобто у формі свободи збереження свого місця проживання чи свободи залишатись у такому місці. Положеннями статті 313 Цивільного кодексу України забороняється видворення фі-

зичної особи з обраного нею місця перебування, доступ до якого не заборонений законом.

Конституційними категоріями стали поняття «український народ» (преамбула Конституції України), «українська нація» (стаття 11 Конституції України), «корінні народи» (статті 11, 92 Конституції України), «національні меншини» (статті 10, 11, 53, 92 Конституції України).

Права й свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Держава відповідає перед людиною за свою діяльність (стаття 3 Конституція України).

З огляду на це загальновизнані міграційні принципи й норми міжнародного міграційного права, міжнародні договори України у міграційній сфері є складовими національної правової системи України.

Міжнародне міграційне право перебуває у тісному взаємозв'язку з міграційним правом України, яке сформувалося й розвивається. Перше впливає на міграційне право України, оскільки низка міжнародних міграційно-правових норм після виконання припису частини першої статті 9 України безпосередньо стає частиною національного міграційного законодавства України.

Йдеться про вагомість прав людини, у тому числі мігранта, що потребує істотної переорієнтації всієї національної правової системи, зокрема на:

- чітке визначення правового статусу різних категорій мігрантів, зокрема статусу іммігрантів, статусу іноземців та осіб без громадянства, яким надається притулок, статусу біженців, статусу репатріантів, статусу туристів - мандрівників;
- інтеграцію мігрантів в українське суспільство задля досягнення мети однакового розвитку всіх;
- гарантування реалізації прав і свобод мігрантів;
- забезпечення охорони законних інтересів і прав мігрантів;
- стимулювання участі мігрантів у державному й суспільному житті України як фактор її розвитку, життєдайної економічної сили.

Верховною Радою України ухвалено нові редакції законів України «Про громадянство України» від 18 січня 2001 року, «Про біженців» від 21 червня 2001 року. Парламент 7 червня 2001 року прийняв Закон України «Про імміграцію»; 3 квітня 2003 року – Закон України «Про державну прикордонну службу України»; низкою законів України вніс істотні зміни та доповнення, спрямовані на удосконалення правового регулювання міграційних процесів та встановлення юридичної відповідальності за порушення міграційного законодавства[3].

Одночасно запроваджувалися *підзаконні нормативно-правові акти*, спрямовані на створення механізмів реалізації зазначених законів. Основи державної політики у сфері прав людини затверджені постановою Верховної Ради України від 17 червня 1999 року, Стратегія інтеграції до Європейського Союзу затверджена Указом Президента України від 11 червня 1998 року, Основні напрями соціальної політики на період до 2004 року ухвалені Указом Президента України від 24 травня 2000 року, Програма боротьби з незаконною міграцією на 2001-2004 рр. затверджена Указом Президента України від 18 січня 2001 року. Це і Указ Президента України «Про додаткові заходи щодо реалізації права людини на свободу пересування і вільний вибір місця проживання» від 15 червня 2001 року, Указ Президента України «Про заходи щодо реєстрації фізичних осіб» від 11 січня 2002 року тощо.

Пріоритетними напрямками правового регулювання міграційних процесів України визначено:

- сприяння процесу повернення в Україну вихідців з України та їхніх нащадків (дітей, онуків);
- повернення (репатріацію) на історичну батьківщину раніше депортованих з території України; захист соціально-економічних інтересів і прав українських трудящих-мігрантів;
- збереження трудового та інтелектуального потенціалу держави;

- створення правових і соціально-економічних засад регулювання зовнішньої трудової міграції громадян України;
- надання притулку в Україні та забезпечення захисту біженців відповідно до національного законодавства України;
- регулювання імміграції в Україну шляхом застосування відповідно до законодавства України загальноприйнятого у світі селективного підходу, що забезпечить структуру імміграції;
- розвиток міжнародного співробітництва з метою вирішення актуальних питань у сфері зовнішньої міграції;
- імплементацію у національне законодавство України відповідних норм і принципів міжнародного права.

Законодавчі акти у міграційному праві України можна класифікувати в такій послідовності:

- Закон України «Про громадянство України». Цей закон відповідно до Конституції визначає правовий зміст громадянства держави, підстави і порядок його набуття та припинення, повноваження органів державної влади, порядок оскарження рішень, дій посадових і службових осіб[4];

- Закон України «Про порядок виїзду з України і в'їзду в Україну громадян України», який регулює порядок здійснення громадян України на виїзд з України і в'їзд в Україну, порядок оформлення документів, визначає випадки тимчасового обмеження прав громадян на виїзд з України та інше[5];

- Закон України «Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства» визначає правовий статус іноземців та осіб без громадянства, які перебувають в Україні, та встановлює порядок їх в'їзду в Україну і виїзду з України[6];

- Закон України «Про імміграцію», який визначає умови і порядок імміграції в Україну іноземців та осіб без громадянства[7];

- Закон України «Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту» визначає порядок ре-

гулювання суспільних відносин у сфері визнання особи біженцем, особою, яка потребує додаткового або тимчасового захисту, а також встановлення правового статусу біженців, яким надано захист України;

- Закон України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб, прийнятий в жовтні 2014 року, гарантував переміщеним особам право на зайнятість, у тому числі спрощену систему реєстрації юридичних і фізичних осіб, отримання статусу безробітного, пенсійне забезпечення, соціальне страхування, навчання, умови тимчасового проживання, розроблення пільгового кредитування будівництва житла та право на добровільне повернення в місце поширеного проживання та інше[8].

З метою сприяння працевлаштуванню зазначених осіб Мінсоцполітики розробило «Основні напрями розв'язання проблеми зайнятості внутрішньо переміщених осіб на 2015-2016 рр.»[8].

Моніторинг положень законодавчих актів з проблеми дослідження дозволяє стверджувати, що поряд із прийнятими законами існує серйозна програма в піднормативних актах, які дають змогу виробити дієвий механізм впровадження законів.

Адже ситуація з мігрантами, біженцями, тимчасово переміщеними особами є надзвичайно напруженою в період окупації Криму та війни на сході України. На тимчасово окупованих територіях Донецької та Луганської областей проживає велика кількість людей, що втрачають соціальний захист держави.

Введення безвізового режиму з Євросоюзом також поставило перед правниками чимало проблем у питаннях захисту українців за межами України.

На наш погляд, правники працюють поки що не «перед», а «позаду» проблем. Сьогодні потрібно працювати на випередження і не допускати виникнення проблем.

Висновок про гостру необхідність дієвого правового супроводу проблем біженців, еміграції, нелегальної міграції,

торгівлі людьми роблять провідні авторитетні журналісти та ЗМІ.

Так, 27.01.2018 р. у статті Юлії Мостової та Сергія Рахманіна (газета «Дзеркало тижня») наводяться потужні аргументи щодо необхідності на державному рівні вироблення та впровадження дієвої системи припинення відтоку з України талановитої молоді та робочої сили[9].

Актуальність проблеми в тому, що, за різними даними, за межами України працюють від 6 до 8 млн. наших громадян. Серед них тенденція 90-х років – «поїхати, заробити і повернутись» у 2010-2018 рр. змінилась на тенденцію «поїхати, влаштуватись та залишитись на ПМЖ».

Соцдослідження, проведені Київським міжнародним інститутом соціології та виданням «Дзеркало тижня», засвідчили, що:

По-перше, з тих українців, що мають намір покинути Україну, 55% - це молодь від 18 до 29 років; 44% - від 30 до 39 років; 33% - від 40 до 50 років.

Із тих, хто готується шукати щастя на чужині, 40% становлять люди з вищою освітою; 27,6% - із середньою спеціальною і лише 17,8% з неповною середньою освітою[10].

Задумуються про виїзд із України 32% чоловічого населення та 27% - жіночого.

Водночас слід відзначити, що Україна гостро потребує інтелектуалів, висококласних спеціалістів для відновлення економічного зростання.

По-друге, кількість українських студентів в іноземних вишах в 2014-2015 рр. становила 40 тис., через рік – 59,6 тис., а в 2017 році вже 68 тис. лише в Польщі. За 2007-2017 рр. кількість українських студентів зросла в 11 разів. Українці – 50% від усіх іноземних студентів в цій країні. За словами голови МЗС Польщі, в 2018 р. у Польщі працює і навчається майже 2 млн. українців[12].

По-третє, за урядовою інформацією, станом на 23 жовтня 2015 року з тимчасово окупованих територій Донецької та Луганської областей до інших регіонів України переміще-

но 973 тис. 120 чол. та 951 тис. 891 чол. відповідно. Разом це майже 2 млн. чол.[8].

З АР Крим і м. Севастополь в інші регіони України перемістились 476882 особи похилого віку та 162717 дітей.

По-четверте, зазначений процес спричинений складним матеріальним становищем, бажанням мати гідну зарплатню. Адже в Україні в 2017-2018 рр., за прогнозом міжнародного рейтингового агентства «Moody`s», ВВП на душу населення буде залишатись найменшим серед країн СНГ і становитиме 2 тис. дол. на душу населення[11].

За даними Moody`s, ВВП на душу населення в 2018 р очікується в Казахстані більше 8 тис. дол. , в Білорусії – більше 6 тис. дол., в Азербайджані та Вірменії близько 4 тис. дол., а в Росії більше 10 тис. дол. на чол.

Дані опитування соціологів підтвердили гіпотезу про те, що головною причиною міграції та «заробітчанства» за межами України є недостатня зарплата. В кінці 2017 р. середня зарплата в Україні становила 7479 грн., або 213 євро. Водій вантажівки або автобуса в Польщі, для порівняння, заробляє 700-900 євро за місяць і має забезпечене житло[10].

В матеріалах «Дзеркала тижня» наведені цікаві дані щодо вибору респондентів, куди їхати на заробітки при однаковій зарплатні. Пріоритетність вибору країн свідчить про бажання багатьох опитаних працювати в Німеччині, Польщі, Канаді, США, Італії та інших країнах.

Історія зберігає безліч прикладів щодо міграційних процесів у багатьох країнах. **Для України надзвичайно важливим є вивчення та впровадження досвіду інших держав, яким вдалось повернути більшість своїх заробітчан, створивши комфортні умови життя на їхній батьківщині.**

Тому, як нам здається, цілком слушними і корисними є поради Андрія Гайдуцького, який сформулював **«чіткі кроки»** щодо запровадження механізму повернення українців на батьківщину та надання їм необхідної допомоги при вирішенні проблеми міграції:

1. Розвиток програм державно-приватного партнерства.
2. Запуск інвестиційних та митно-податкових пільг/стимулів і програм.
3. Запуск програм пільгового кредитування малого підприємництва.
4. Створення міністерства у справах мігрантів і діаспори для розвитку мотиваційної політики їх реінтеграції в Україну.
5. Створення профільних підрозділів у центральних і регіональних органах влади для впровадження мотиваційної політики міністерства тощо[10].

Список використаних джерел

1. Лавер О. Г. Війни та народонаселення країн світу у XX-XXI століттях (1900-2016 рр.): статистичне дослідження: монографія. Видання друге, перероблене і доповнене (рукопис).
2. Конституція України. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>
3. Михайлишин І. В., Трачук П. А. Міграційне право України: навч. посібник. Ужгород: ТДВ Патент, 2014. С. 4-9.
4. Закон України «Про громадянство України», 2001. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2235-14>
5. Закон України «Про порядок виїзду з України і в'їзду в Україну громадян України», 1994. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/3857-12>
6. Закон України «Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства», 2012. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/3773-17>
7. Закон України «Про імміграцію», 2001. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2491-14>
8. Донбас і Крим. Ціна повернення: монографія / за заг. ред. В. П. Горбуліна, О. С. Власюка, Е. М. Лібанової, О. М. Ляшенко. К.: НІСД, 2015. С. 183-184.
9. Мостова Ю., Рахманін С. Кровотеча // Дзеркало тижня. 2018. URL: https://dt.ua/internal/krovotecha-chomu-ukrayinci-pokidayut-svoyu-krayinu-267394_.html

10. Чому українці мають намір покинути свою країну, 29.01.2018 р.
URL: <https://ua-reporter.com/news/pochemu-ukraincy-begut-iz-svoey-strany>
11. «Українські новини» від 19.10.2017р. URL: <https://strana.ua/news/101217-vvp-na-dushu-naselenija-v-ukraine-ostaetsja-samym-nizkim-v-snh-ahentstvo-moodys>
12. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2018/02/1/7170210/>

REFERENCES

1. Laver O. H. Vinynta narodonaselennya krayin svitu u XX-XXI stolittiyakh (1900-2016 rr.): statystychnye doslidzhennya: monohrafiya [Wars and populations of countries in the XX-XXI centuries (1900-2016): statistical research]. Vydannya druhe, pereroblene i dopovnene (rukopys).
2. Konstytutsiya Ukrainy [Constitution of Ukraine]. Retrieved from: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-вр>
3. Mykhaylyshyn I. V., Trachuk P. A. (2014) Mihratsiyne pravo Ukrainy [Migration law of Ukraine:]. Uzhhorod: TDV Patent. S. 4-9.
4. Zakon Ukrainy «Pro hromadyanstvo Ukrainy» (2001) [Law of Ukraine "On Citizenship of Ukraine"]. Retrieved from: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2235-14>
5. Zakon Ukrainy «Pro porjadok vvyizdu z Ukrainy i v'yizdu v Ukrainu hromadyan Ukrainy» (1994) [Law of Ukraine «On the order of departure from Ukraine and entrance to Ukraine of citizens of Ukraine»]. Retrieved from: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/3857-12>
6. Zakon Ukrainy «Pro pravovyy status inozemtsiv ta osib bez hromadyanstva» (2012) [Law of Ukraine "On the Legal Status of Foreigners and Stateless Persons"]. Retrieved from: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/3773-17>
7. Zakon Ukrainy «Pro immihratsiyu» (2001) [Law of Ukraine "On Immigration"]. Retrieved from: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2491-14>
8. Donbas i Krym. Tsina povernennya: monohrafiya (2015) [Donbass and Crimea. Refund price: monograph] / za zah. red. V. P. Horbulina, O. S. Vlasyyuka, E. M. Libanovoyi, O. M. Lyashenko. K.: NISD,. S. 183-184.
9. Mostova YU., Rakhmanin S. (2018) Krovotecha [Bleeding] // Dzerkalo tyzhnya. Retrieved from: https://dt.ua/internal/krovotecha-chomu-ukrayinci-pokidayut-svoyu-krayinu-267394_.html

10. Chomu ukrayintsi mayut' namir pokynuty svoyu krayinu [*Why do Ukrainians intend to leave their country*], 29.01.2018 r. Retrieved from: <https://ua-reporter.com/news/pochemu-ukraincy-begut-iz-svoey-strany>

11. «Ukrayins'ki novyny» vid 19.10.2017r. [*“Ukrainian News” dated October 19, 2017*]. Retrieved from: <https://strana.ua/news/101217-vvp-na-dushu-naselenija-v-ukraine-ostaetsja-samym-nizkim-v-snh-ahentstvo-moodys>

12. Retrieved from: <https://www.pravda.com.ua/news/2018/02/1/7170210/>